

VI. [O TERITORIJALNOM INTEGRITETU HRVATSKE
I NJEZINU POLOŽAJU U MONARHIJI.
GOVOR NA 17. SJEDNICI SABORA TROJEDNE
KRALJEVINE DALMACIJE, HRVATSKE I SLAVONIJE,
25. SIJEČNJA 1866.]

Gospodo, ja sam za adresu većine Odbora, ter spadam u broj onih članovah ovoga Vis. Sabora, koji mniju, da u adresi, t. j. odgovoru na kr. reskript, mjesto ima željam i žaobam naroda. U kr. resriptu kaže Nj. Veličanstvo premilostivi naš vladalac, što od nas kao naroda ište i zahtieva, a nas, poslanike naroda, poslao je narod amo, da ono, što u sviesti i duši njegovoj leži, iznosimo pred lice Nj. Veličanstva; nam je i našoj sviesti i našoj mudrosti povjerio narod sve želje i nade svoje, sve nužde i potreboće, pak ako je u nas oči svoje upro, od nas upravo svoj spas i pomoć traži.

U odgovoru dakle na Nj. Veličanstvo ima se Sabor obazreti i na jedno i na drugo, što narod u duši i sviesti svojoj nosi i što je našoj skrbi povjerio. To valja i u običnih okolnostih, a osobito u izvanrednom vremenu, kao što je današnje. To je istina osobito sada, gdje se radi o događajih, koji duboko zasiecaju u udes ciele naše carevine i pojedinih njezinih narodah; napose pako u udes naroda Trojedne Kraljevine. Tomu je tako tim više, buduć zahtjevi i želje Nj. Velič. u takovom uzkom savezu stoje sa željami, nuždami i potreboćami naroda našega, da scienim, da niti jednoga među nami ne ima, koji bi o jednom govoriti mogao, a da se i drugoga ne dotakne.

Adresa dakle, gospodo moja, ima dakako biti svjedokom one vjernosti i odanosti prama Nj. Veličanstvu, koju je narod ovaj, ne jedan, nego sto putah, ne riečju, nego onim, što je čovjeku i narodu na svietu najsvetije, to jest, krvlju i životom posvjedočio; ima biti adresa svjedokom one vjernosti i odanosti, kojoj se narod naš nikada, nikada iznevjerio nije, pak ako Bog da, nika-

da se iznevjeriti neće. Nu adresa, gospodo moja, mora polag toga također prostodušno, iskreno i otvoreno iznieti pred jasno i posvećeno lice Nj. Velič. stare i nove rane našega naroda; jer narod od nas upravo sada zahtieva, da jih po mogućnosti izvidamo, a to se tim više učiniti mora, jer ne samo u interesu našega naroda, nego upravo u interesu previšnjje dinastije leži, da se rane naroda naše zaciele i da se nuždam naroda našega susretne. Gospodo moja! Bit će možda među nami ljudih, koji vele, da to nije posve u redu, koji misle, da polag takovoga postupanja bit će, možebit zamjerke. Ja nisam toga mnjenja.

Iskrenost i otvorenost, gospodo moja, stvar je velika; iskrenost i otvorenost svakoj stvari na ovom svijetu pravu cieniu i vriednost ustanovljuje. Ja sam svećenik, ter rado zailazim u krugove zvanja svoga, možebit i tada kad tomu mjesta nije. Pak ako me upitate, koja je prva dužnost čovjeka poštena prama Bogu i čovjeku, ja ću vam bez oklievanja odgovoriti: prva dužnost čovjeka napram stvorcu svomu je vjernost, ali ujedno iskrenost i otvorenost. Moli se Bogu koliko drago; tvori najsjajnija djela, pak ako ti u molitvi i u poslu nije srce i duša tvoja, ako ti nije sviest i osvjedočenje tvoje, sve ti je zahman. A budi najveći na ovom svijetu grišnik, pak jedna samo rieč “oprosti Bože”, ako je u njoj rieči srce tvoje, i sviest tvoja, i osvjedočenje tvoje, tad u onaj hip iz najvećega grišnika postaneš ugodnik Božji. Ako me, gospodo moja, upitate, koja je prva dužnost čovjeka prema čovjeku, koja je ciena svakomu djelu i svakoj privrženosti na ovom svijetu, tad Vam ja kao svećenik velim i opet vjernost, koja je priliepila uz srce sviest i otvorenost.

Nitko na svijetu ne smie od čovjeka zahtievati, nego što Bog od njega zahtieva; pak čim je rieč čovjeka važnija, čim su djela zamašnija, tim više zahtievati ima, da mu se nitko ne približi, nego srdcem, sviešću i iskrenošću.

Gospodo moja, ja poznam Nj. Veličanstvo premilostivoga vladaoca, pa nimalo ne dvojim, da ono po plemenitom i junačkom srcu svom neće zamjeriti, ako svetčanom ovom prilikom iznesemo pred lice njegovo nužde i potreboće, stare i nove rane naroda našega. Ište Njegovo Velič. od mene, i od svakoga od nas, i od naroda našega vjernost i odanost, koja je s dušom i srcem i osvjedočenjem skopčana. Ono ništa ne mrzi više, nego na ljude, koji drugo govore, nego što u duši ćute; jer Nj. Vel. ple-

menito srce zna, da ljudi, koji jedno govore a drugo ćute, jako mogu škoditi, da se taj način postupanja od njeke doba ne razlikuje jako od pravoga izdajstva.

Moja gospodo, reći ćemo izraz vjernosti, ali ćemo reći i naše nužde i potreboće, pak sam uvjeren, da Nj. Vel. ne samo neće zamjeriti, nego da će se po mogućnosti sigurno i odazvati željam našim i potreboćam našim.

Dakako, kad adresa ništa drugo ne bi biti imala, nego samo odazvati se na zahtjeve Nj. Velič., ter izpovjediti vjernost, tada, mislim, da ništa na svijetu laglje biti ne bi moglo, nego adresu napraviti. Ali, gospodo, nije ono, što je lako, uvijek i probitačno; da se adrese tim načinom prave, ne bi bili toli riedki državnici.

Dopustite da vam ovu stvar iz prošloga našega života razjasnim.

God. 1861. saborovali smo. I onda se je dakako radilo o adresi. Pak da se je stvar shvatila, kao što možebit njeki te njeki shvaćaju, jako laka bi stvar bila god. 1861. adresu napraviti: izabrat nekolicu poslanikah na Carevinsko vieće, pak je stvar svršena.

Ali pitam ja, da li bi smo bili tim načinom ne samo interesom cjelokupne države, nego i interesom svojega naroda odgovorili? – Oni ljudi, koji su g. 1861. proti tomu postupanju bili; oni ljudi, ne samo da su opravdani događajim, koje smo doživjeli od god. 1861. do g. 1865., nego su opravdani i svečanim izjasnjenjem Njeg. Veličanstva, Rujanskim manifestom; jer Njeg. Vel. samo priznaje, da je jedini put slobodno porazumljenje svih narodah u Carevini. Budimo dakle, gospodo moja, u sudu svojem i u osuđivanju oprezni, budimo tim oprezniji, čim je stvar ozbiljnija; budimo oprezni, da danas ne osudimo čovjeka, kojemu poslie kratka vremena pravo dati imamo, pazimo, da bude mo prema drugim i u političkom životu puni ljubavi, ter da ne osuđujemo ljudih, kad pri kojoj političkoj težnji djelo svoje ne mogu dati ondje, gdje im sviest i osvjedochenje nije, jer uprav ovakovi su ljudi, po mom mnienju, najvaljaniji.

Ja mislim, da je sabor naš od god. 1861. sa Saborom od god. 1865. u uzkom savezu, da sadašnje naše djelo ništa drugo nije, nego nastavljanje djela, koje smo onda započeli, ali ne dovršili. Zato se posve slažem, da se adresa obrati i na god. 1861. i na kr. reškript od 1861. god.

Sada prelazim na samu adresu. Adresa u sebi sadržaje tri poglavite misli:

prva je cjelovitost naše zemlje,

druga Listopadski diplom i Veljački patenat, i ono što se u kralj. reškriptu od nas glede tih dokumenatah zahtieva, a

treća je odnošaj naš napram Kraljevini Ugarskoj.

Dopustite, da Vam ja o tih triuh točkah iskreno i otvoreno svoje mnijenje kažem.

Cjelovitost naše zemlje! Ne ima vam, gospodo moja, preče stvari u narodu od te. Nemojte mi reći, da je stvar ta nekim načinom abstraktna, da nije doprla do srca i do duše i prostoga naroda našega. Znam ja u ovoj skupštini jednoga poslanika, koji mi je kazivao da ga je susreo prost čovjek, kad se je o uvodnih stvarih radilo, pa ga je često putah zapitao, kad ćete već jedanput o Krajini i Dalmaciji govoriti? – Cjelovitost zemlje je jedna od najstarijih naših i najznamenitijih zahtjevah; cjelovitost zemlje su naši stari još i onda zahtievali, kad su na krvavom razkršću prvi stojeći, krv prolievali za krst častni i slobodu zlatnu, kad su udo za udom od državnoga tiela gubili u boju, ne samo za se i za biće svoje, nego za civilizaciju ciele Austrije i Evrope; i tada, velim, zahtievali su otcj celovitost zemlje svoje. Pa kad su sabore otvarali i viećali o nuždah i potreboćah naroda našega, i o tom, kako bi se oprieti mogli krvavomu dušmaninu, ne samo naroda našega, nego sve civilizacije, koja se na vjeri i krstu osniva: što mislite, gospodo moja, kako su stari naši još u XVI. stoljeću sabore otvarali?

Kad ja stare spise čitam, pak na onu turobiju naidem, kojom je narod naš stare sabore otvarao, vjerujte mi, da mi suze na oči idu. Sabor naš su u XVI. stoljeću otvarali sliedećom turobijom: “Nos reliquiae regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae!” Gospodo moja, ostanci kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, to je plać i zahtjev naroda našega, tim je izrazom narod naš ne samo kralja opominjao, da mu se povrati što mu se povratiti može, nego i cielu Evropu u pomoć prizivao. A kad bi me pitali, što bih ja rekao, kako bi se napram tomu sabori Trojedne Kraljevine sada otvarati imali, ja bih vam otvorio Sabor ne samo tom turobijom: “Nos reliquiae”, nego gledeć na oštećenost našu savjetovao bih reći: “Nos rudera reliquiarum regno-

rum Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae, mi ostanci starih ostanakah od kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.” *“Živio!”*

Možebiti, da je u kojem srcu, koje vruće kuca za narod svoj, u ovom tako odlučnom času, ta želja, da se ta stara žaoba i taj stari zahtjev u odgovoru na vladaoca ne napomene. Narod naš ima toliko zaslugah za kraljeve svoje, koliko, bez ponositosti reći mogu, nijedan možebit narod u Carevini Austrijskoj. Da je tomu vrieme, ja bih otvorio zakonik naših zemaljah, i nadaleko pročitao najsjajnija priznanja naših kraljevah, priznanje, kojim zaključuje sada vladajući kralj pohvalu poslje 1848. god., veleć: “Moja djeco, moji Hrvati! Vi ste se tako ponašali, da Vam nikada dosta zahvaliti ne mogu. Vi ste zaslužili, da se poviest Vaša zlatnim perom piše!”

Kad je tako, gospodo moja, tada možemo prostodušno pred lice Njeg. Veličanstva stupiti i kazati mu: “Mi smo po mogućnosti pripravnici odazvati se Tvojim željam i zahtjevom i kao do sada život naš za Te žrtvovati. Ali obazri se na nas, ter izvidaj, što se izvidati može *“Živio!”*; izvidaj, jer to zahtieva, ne samo korist naroda, nego i korist Tvoja, koju je Bog i narav u jedno spojila!”

Gospodo! Ja velim, da je cjelovitost zemlje naše stvar od velike znamenitosti. Svaka država neizmjerljivo drži do teritorijalne cjelovitosti svoje; a pitam Vas, odakle su mnoge razmirice, mnogi dugotrajni ratovi? Upravo zbog toga, što se je čuvala i branila po dužnosti cjelovitost teritorijalna. Ja mogu reći, gospodo moja, da sam osobiti prijatelj i privrženik kraljice Marije Terezije, koja je sigurno jedna od najmudrijih vladalacah kuće naše bila, pak kada sam neki dan čitao u Arnetu, koji život njezin opisuje, koliko ju truda stalo, koliko je suzah prolila, kad je usljed Pruskoga rata jedan dio Carevine t. j. Šlezku izgubiti morala, vjerujte mi, tada, ne samo, da je počitanje moje prema toj vladalici raslo, nego da sam odmah i na narod naš pomislio, jer i naš narod pravo ima svom svojom dušom i snagom osvjedočenja svojega za cjelovitost svoje zemlje raditi. Ele, dopustite, da vam još jedan primjer te stvari navedem. Ja se politikom rado ne bavim, kao što mnogi ljudi možebit misle i meni predbacuju. Vjerujte mi, kad bih ja po svojoj želji živiti mogao i smio, ne bi me bilo u ovoj sabornici, no ljubav i privrženost prema narodu momu, koja je poslie Boga najveća, nagoni me ovamo. *“Živio!”* Ali kad mi se duh umori i kad u nezgodah i nesnosnosti

političkoga živovanja odmor traži, tada mi je najprije pri ruci *Sveto pismo*, a poslie toga stari klasici. To zato velim, jer ću vam nješto navesti iz Salusta, slavnoga rimskoga povjestnika. Opisujć rat jugurtinski i odnošaje raznih tada afrikanskih državicah navada ovaj slućaj.

Dvie male državice zavadile su se za među i prostor svoj. Razmirica trajaše dugo i dugo vremena, ter se izvrgla kadšto i u krvav boj. Da se tomu kraj učini, odlučiše one državice sličnim načinom razmiricu svršiti, kojim se je boj između Rimljanah i njihovih suparnikah svršio, kako su naime Horatii i Curatii među sobom vojevali. To jest, odrediše, da u isti ćas s jedne strane dvojica, a s druge strane dvojica od iste daljine potrće, pa gdje se sastanu, tu zauviek da je međa. Kako rećeno, tako i učinjeno. Jednim danom oklada se obavi, ali kad tamo, kao što to obićno među ljudmi biva, evo nove razpre. Nit je daljina ista, nit je znak u isti hip dan, ter i opet nova razpra. Tada ćujete, što se dogodi. Tada dva suparnika reknu: znate što? Ondje neka bude međa, gdje se nas dvojica živa zakopamo. I što ta dva ćovjeka rekoše, to i učiniše. Za malen prostor toliko poćrtvovanja! Narod im liep spomenik postavi u zlatno pisanoj knjizi pomenutoga povjestnika.

Kad sam ja to ćitao, vjerujte mi, da sam se ćudio i divio takovomu patriotizmu. Ja sam uvjeren, da onaj maleni prostor, za koji su se državice razmirile, da su dva plemenita ćovjeka život izgubila, nije od tolike vaćnosti bio, kao što je cjelokupnost Trojedne Kraljevine. Zato i mi, sve što nam je samo iole moguće, učiniti za tu stvar smiemo i moramo.

Gospodo moja, stvar je ova za nas i s druge strane od velike znamenitosti. – Predbacuje se narodu našem, da je odviše malahan, da je odviše slab, da kao tako malahnu i slabu trebalo bi se ćim prije sdružiti sad s ovim sad s onim; slab je i malahan, ne može podnesti svoje autonomije; slab je i malahan, ne može plaćati i uzdržavati one oblasti, koje sada posjeduje.

Ne govorim možebit o jednom ili drugom ćlanu ove kuće. Nego budite uvjereni, da znam, da se tako govori i na drugih mjestih. I zato, da se svuda ćuje, što ja mislim, evo iskreno ću vam reći. Gospodo moja, ako smo slabi, tada scienim, da nije tomu uzrok, da se zavidnim okom ili naša autonomija, ili pak one oblasti, koje posjedujemo, gledaju. Grieh i bludnja bi bila iz ovo-

ga to izvoditi, da se naše autonomije odreći imamo; nego upravo ta okolnost nuka nas, da gledamo, da ojačamo i osnažimo, da nitko više toga prigovora učiniti ne može.

Gospodo moja, oprostite, kad vam u dvie rieči jednu teoriju izvedem, koja će se sigurno plemenitomu srdcu vašemu dopasti.

Što je poviest svieta, i što je poviest svakoga naroda? Ja ću ju reasumirati u dvie rieči, a te dvie rieči jesu: pravo i sila. Dakako, da zadaća sile nikakova druga nije na ovom svijetu, nego da uvijek pravu, pravdi i pravici služi. Dokle god sâm Bog silu svoju ne rabi na druge svrhe nego da pravdu i istinu brani, dotle ne ima čovjeka, ne ima države, ne ima naroda, koji bi silu na druge svrhe upotriebit smio, nego da put krči pravu, pravdi i pravici. Pak kad bi čovjeku umrlomu dano bilo svezu razpeti, koja sakriva događaje ovoga svieta, koji su prošli; tada bi uvidio, da je ono samo stalno, da je ono samo liepo, krasno i korisno za svete svrhe čovječanstva, što se ne na silu, nego na pravu i pravici osniva: što nije spojeno s pravdom, to makar kako sjajno bilo, i blištilo se u očijuh ljudih, nikakove vriednosti i ciene ne ima. Vara se svatko, koji misli, da se silom išta na svijetu trajna i stalna postići može. Kad bi Napoleon Prvi, kad je u Italiji bio i čudesa činio, kad je u Egiptu bio, kad je na prstu svojem cielim tako rekuć svetom se igrao, da mu je tko rekao: "Umjeren budi, pravedan budi, veliku silu u rukuh imaš; ali znaj, da i veliku odgovornost imaš, znaj, ako misliš sebi, ako misliš narodom i čovječanstvu koristiti, da svetu dužnost imaš, ne služiti se silom na ništa drugo nego na korist i napredak prosvjete, pravde i pravice; jer ako toga ne učiniš, zahman ti je sav trud i posao." Pak da mu je tko proricao, što se je s njim dogodilo, t. j. da će upravo poradi zloporabe sile, na hridini jednoj Oceana umrieti, pak da neće ni to imati, da mirno umre, nego jašte i na umoru da će ga stražari englezki napastovati – on toga vjerovao ne bi. A ja mislim, da je vjerovao, dobro bi bio učinio.

Liepa je teorija, ali žalibože u praktičnom životu nije tomu tako. U praktičnom životu često putah drugačije biva. A upravo politika, koja bi se po mojem osvjedočenju držati imala svetih zakonah pravde, emancipirala se je od nje i svoju mudrost u hitrinu i šegavost u novije doba postavila. Kad je tomu tako, tada ja nikada ne bih savjetovao narodu slabu, da se bez glavnih

tih uvjetah ikomu povjerava. Jer tko te danas ljubi i grli, taj te može sutra tako nježno stisnuti, da ti kosti popucaju i života nestane. "Živio!"

Gospodo moja, autonomija ovih zemaljah, koju narod naš posjeduje, ne samo da je od velike ciene narodu našem, nego mu je upravo srcu i duši prirasla, te tko mu u nju dirne, taj mu upravo u srce i dušu dira.

Ja sam jednom putujuć na parobrodu iz Pešte, sastao se s jednim starim vrlim čovjekom, i mogu reći, da mi je osobito milo bilo s tim čovjekom se upoznati: To vam je bio brat našega po krvi brata i starine Nenadovića, koje se ime i u junačkih pjesmah spominje. Starina od 80 godina, čestitosti i vriednosti, da mladi čovjek upravo pred njim klekne i ruke mu ljubi. Bile su tad okolnosti u Srbiji svakojake. Pitam ga ja šale radi; što će biti, ako velika sila na vas navali? On odgovori, gospodine, ja ne znam, što će biti; ali Srbija, koju smo mi krvju svojom izveli, prirasla je svakomu Srbinu uz srce i dušu, pak i uz moju; jer i ja sam krv prolievao. Svaka sila na svietu, koja bi na Srbiju udarila, udarila bi na srce moje: evo ja sam već od 80 godina, nu onda puška o rame, handžar u ruke, pak što Bog da i sreća junačka.

Nisam ovo stoga kazao, da bi se ikoji narod, a najmanje naš, oružjem poslužio za ovo il ono. Bog bi dao, da na svem koliko svietu vječiti mir biva među narodi! Ja sam to zato naveo, neka se znade, da je autonomija ovih kraljevinah i svakomu od nas uz srce i dušu tako prirasla, da tko nam u nju dirne, da nam upravo u dušu i srce dira. Ako nam se u tom obziru siromaštvo predbacuje, tada se dakako istina veli, ali je već u ovoj kući pitano, gdje je u Carstvu mjesto, gdje zemlja u kojoj siromaštva nije? Gospodo! meni je žao, da to reći moram, ali siromaštva je svagdje. Kad Banat i Bačka poslie jedne godine sama u glad pade, to je očevidan znak, da siromaštva, ne samo kod nas, nego svagdje ima zbog siromaštva na vlastitu autonomiju i oblasti navaljivati. Znači velik teret na se natovariti. Jer pitanje postaje tada: odkle to siromaštvo; jesu li ga Hrvati sami na svoja leđa naprtili; jesu li im ga ratovi, koje su oni vodili, i o kojih ne sudim, da li su se u interesu samo hrvatskoga naroda vodili, donesli? Tko s te strane na autonomiju navaljuje, to ga ja pitam: je li on pokušao organizirati carstvo, izravnati jaze, koji su milijune i milijarde progutali? Jesu li tomu Hrvati krivi? Tko od toga

oružje pravi proti autonomiji i oblastim ove zemlje, tomu bi dokazati bilo, da, ako oblasti naše prestanu i u tuđe ruke pređu, hoće li dug državni za jednu milijardu manji biti; vojska austrijska mjesto 100 milijunah samo 50 stajati. Taj bi imao dokazati, da će se pod uplivom tuđih oblastih putevi krčiti i željeznice graditi; po imenu da će se željeznica, koja bi se već davno imala bila dograditi, od Zemuna do Rieke pružiti. Taj bi imao dokazati, da će se onda umah prihvatiti načela ekonomije državne, koja bi se kao svetinja obdržavati imala, te će se državni dohodci koliko moguće u produktivne svrhe uložiti, i što narod plati, da će mu se nekim načinom u slici putevah, dobro očišćenih rieka, u slici željeznica povratiti. Kad mi to tko zajamči, tada ću i ja za to biti, da se naše vrhovne oblasti tuđim rukama povjere. Ali dok toga ne bude, nemojmo se varati i služiti se izpraznim razlozi, koji tamo idu, da se autonomija naša poruši.

I ja sam vam, gospodo, da sam sebe okrivim, ponješto idealan čovjek. Pak ako su u ovoj kući već njekeji ljudi prikor, t. j. ne prikor, nego opomenu zaslužili, evo mene, da ju i ja dielim. I ja velim, da narod naš u ovih stranah Evrope imade zaista veliku zadaću i misiju. Istinom je to bilo, kad su Hrvati u VII. stoljeću amo prispjeli, ter Iztočno Carstvo od velike pogibelji junačkom pobjedom Avarah oslobodili; kad su se od nečuvene okrutnosti Franakah do posljednje kapi krvi branili i obranili; kad su kršćanstvo poprimili, ter po običaju onoga vremena od jednoga od najslavnijih papah krunu zadobili, da njom glavu svojih narodnih kraljevah ovjenčaju; kad je narod naš Tatare, koji su već dvie trećine svieta zaokupili bili, na Grobničkom polju nadvladao i uništio; kad je pod slavnimi svojimi bani tečajem stoljećah u ratovih proti Turskoj krv prolivao; a ja mislim da je i danas velika zadaća naroda hrvatskoga, osobito pako velika, kada se pogleda u Iztok. Dakako razna su mnenja o pitanju orientalom. Ja sam se čudom začudio, kad sam čuo iz ustih jednog od najslavnijih političkih govornikah ovoga svieta, kojega govori ne samo Francezku, nego i cieli sviet zanimahu, kako je jednom svoga cara savjetovao, da se s Austrijom spoji, i to stoga, budući nijedna velevlast toliko nije interesirana, da se Turska u ovom stanju uzdrži kao Austrija, a budući je u tom interes Francezke identičan, zato neka se s njom spoji, da Englezka mjesto nje to ne učini. Oprostite, ja mislim, da veća bludnja nije nikada izre-

čena, nego ta. Dakako gospodo! znamo svi, da se je rat vodio prije nekoliko godinah, i da se teritorialni integritet Turske ojamčo, i da smo i mi njekim načinom u taj savez privilegli. Ja neću suditi niti o Krimskom ratu, niti o miru tom, jer mi je počitovati ono, što je internacionalnimi ugovori ugovoreno i po kralju potvrđeno; jednu ću samo mimogred napomenuti, da je u starom vremenu, u šestnaestom stoljeću, zakon učinjen na Ugarskom saboru, po kojem će mir i svaka pogodba s Turskom utanačena imati za Ugarsku i Trojednu Kraljevinu valjanost, ako je podpisana pod jedno i od ugarskih i hrvatskih savjetnikah ili ministarah.

Ja, moja gospodo! iskreno izpoviedam, da ja scienim, da se *Koran* nikada sa kršćanstvom ujedno spojiti ne da; da ili jedno ili drugo biti mora: da država, koja napredovati hoće, ili se na kršćanstvu osnivati ili propasti mora. Bog je metnuo to pitanje na dnevni red, ter je uvjerenje moje, da toga niti ikoja diplomacija niti um najumnijega državnika više preokrenuti ne može, nego da ono, što je po Bogu stavljeno na dnevni red, da to ostati mora, pak da će to čovječanstvo, hoće li, neće li, prije ili poslije, riešiti.

Ja scienim, da nitko neće odreći, da upravo jugoslavenstvo u tom pitanju ima veliku zadaću, i upravo providencijalnu misiju: zato bi narod naš trebalo kriečiti, ne samo fizičnom silom, koja bez moralne ništa ne vriedi, nego više silom moralnom, koja svetom ovim kreće. Ja sam to zato reko, jer sam jednoć vis-à-vis jednoga od najznamenitijih ljudih ovu misao izreko, koju ovdje izričem. Kad bi narod naš tako indolentan bio, da ne bi zahtievao cjelovitosti i okrepljivosti svoje, kada se ta stvar ne bi osnivala na svetoj pravdi, kada bi na sve to zaboravio, ter niti jedne rieči o tom progovorio ne bi – ja vam, gospodo moja, velim, da ova stvar, cjelovitost naše zemlje, koja u interesu cieloga Carstva, u interesu previšnjje dinastije leži, da bi nam se tada njekim načinom na silu nametnuti morala.

Jošte jednu o tom, što mi je reći, a to je, da li je sada vrieme, da se o tom govori, da li je adresa mjesto, da se u nju cjelovitost zemlje naše, i to posve odrješitim načinom, metne; ne znači li to može biti priečiti riešenje pitanjah viših državopravnih, koja nam predstoje; ne znači li to može biti otegotiti krunisanje našega kralja, kojemu se srcem i dušom svi odzivamo?

Ja mislim, da nijedan od tih prigovorah ne valja; ja mislim, što se adrese tiče, da upravo u nju stvar ta spada.

Mi imamo tomu jedan primjer u poviesti naroda našega. Znano je svim, koji se poviešću i dèržavoslovjem bave, da kad smo Ferdinanda u XVI. stoljeću za kralja svoga odabrali, o tom se je radilo, da se pravo nasljedstva na ove kraljevine prenese na današnji slavno vladajući dom. To je i učinjeno, a u ugovoru, kojega je narod naš tada utanačio, što čitamo? Čitamo među ostalim to, da je Sabor sa svom odrješitošću i važnošću zahtievao, da se Štajerska, Kranjska i Koruška utjelovi Hrvatskoj.

Gospodo moja! naša visoka vlast, koja se je ortografijom bavila, nije imala dakako vremena, da u red postavi naš arhiv. A kad bi arhiv naš bio posve u redu, kad bi ono blago, što za poviest u arhivu našem leži, kad bi podatci, koji se odnašaju na naš dèržavni život, nam bili pri ruci, možebiti bi vam ja kazao, u kakvom su odnošaju nekada stajale Štajerska, Kranjska i Koruška, koje bi se morale po zahtjevu hrvatskoga naroda utjeloviti Hrvatskoj, pa kako sada stoje stvari, nitko o tom ništa kazati ne zna. Na svaki način su tada bile Štajerska, Kranjska i Koruška u vrlo uzkom savezu sa Hrvatskom, pa da se je onda izvelo, što je narod naš zahtievao, da su Štajer, Kranjska i Koruška isti ustav s nami uživale, njemački upliv ne bi bio nikada tako daleko prodro.

Gospodo, isto tako vam stoji i glede Pragmatičke sankcije. Upravo onda, kada se radi o viših dèržavnih poslih, baš onda je vrijeme, da se o tom govori. Jer, gospodo, što se od nas zahtieva? Zahtieva se, da nešto učinimo, što je od velike važnosti u državnom životu ciele Carevine, od nas se zahtieva nešto, a mi da ne rečemo kralju i gospodaru svomu: "Evo nas pripravnih, da se tvomu povjerenju, tvojoj mudrosti i tvomu zahtjevu odazovemo, ali oprostite, na srcu nam leži cjelovitost naše zemlje, koja će se timi novimi odnošaji jako dirnuti; dakle prije moramo znati, kamo te zemlje spadaju." Tko tako ne bi mislio, tomu ću napomenuti: zar se to pitanje nije ventiliralo među Ugarskom Kraljevinom i među kraljem? Zar nije Ugarski sabor pointirao cjelovitost svoje zemlje? Zar se nije upravo kralj odazvao tomu zahtjevu u priestolnom govoru? Kad je pravo, da su Ugri to iskali, kad je pravo, da se je Nj. Veličanstvo odazvalo tomu zahtjevu: zašto ono, što je u Pešti u redu, ne bi i u Zagrebu bilo u redu?

“Živio!” tim više, buduć, po mom čvrstom uvjerenju, da se integritet krune ugarske ne može ni pomisliti, bez integracije Trojedne Kraljevine. “Živio!” Gospodo! vi velite, kralj se želi kruniti, nemojmo te stvari otegoćivati; a ja vas pitam, što je to krunjenje našega kralja? Znamo, da tu mora biti zavjerna diploma. Tko god je štio u corpus jurisu o zavjeritbenoj diplomi, svatko će u trećoj točki naći, da se ima osigurati cjelokupnost krune, da se imadu one zemlje, koje su sada u ruci kralja, i koje su nekada na Ugarsku i Hrvatsku spadale, opet povratiti. Pitam ja vas, ako se ne bi integritet povratio, kojom sviešću i dušom bi mi ovu diplomu mogli potpisati? I to se zahtieva u državi monarkičnoj, da ništa nije samo napisano, nego i učinjeno; rieč i prisega kralja mora biti tako sveta, kao što rieč Božja u *Svetom pismu*. Ako se u naslovu Nj. Veličanstva štije: rex Dalmatiae, Croatiae, i Slavoniae; ako se bani hrvatski nikada drugim naslovom služili nisu, nego: bani regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae; ako je u ugovoru od god. 1527., kad smo habsburžku kuću za našu vladajuću izabrali, zagreb. biskup kao ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije potpisan; ako je u Pragmatičkoj sankciji Esterhazy ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije potpisan: tada u interesu monarkičkom leži, da naslov ne ostane samo golo slovo nego istina. “Živio!” Gospodo moja, vi velite: nemojte krunitbe otegoćivati. Što je kruna i što je krunjenje kralja? Ja zaista prema krunjenju kralju veoma veliko počitovanje imam, i ako tko želi, ja želim, da čim prije vidimo plemenitu i uzvišenu glavu našega vladaoca okrunjenu, mi svi ćemo rado učiniti, što je moguće da se čin taj pospješi. Kruna i krunjenje znači posvetiti svuda, kuda sjena krune dopire, stanje pravno. Pitam ja vas, gospodo, ako naša junačka Krajina u današnjem stanju ostane, hoće li tada kruna i krunisanje posvetiti neustavnu upravu krajiške Hrvatske? Gospodo moja, krunit će se Nj. Veličanstvo, i kako velju, u naslovu gore: rex Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae.

Neću reći, kao da bi imali pravo na Dalmaciju, ja ću prevrnuti tu stvar; Dalmacija ima pravo, da se združi s Hrvatskom, Dalmacija ima pravo, da se zakonom istim upravlja, koji u Trojednoj Kraljevini vlada, da se taj čim prije u Dalmaciju uvede; Dalmacija osjeća, da se samo tim načinom može osloboditi birokracije, koja nigdje, pa ni tamo, koristna bila nije. Ja želim,

da kod krunjenja i Dalmacija bude; ali to biti ne može, dok se ono, što adresa zahtieva, bar u onoj mjeri, u kojoj je to moguće, činom ne izvede.

Gospodo moja! imao sam namjeru i o granici govoriti, ali budući vidim, da vrieme prolazi, neću da govorim, samo ću ope-tovati, da se današnje stanje junačke naše Krajine sa postulati našega državnoga prava nipošto spojiti ne može; da je narod naš uvijek i uvijek Krajinu, kao što danas postoji, za tegotu dr-žao; a koliko je narodu našem Krajinu na srcu, i poslovice na-rodna kaže, – a poslovice njegove su često putah u prostoti svo-joj znamenitije, mudrije, nego umovanje izmiena čovjeka – kad ju zove “krvavom kabanicom svojom”. Meni je sigurno na srcu ona slava i junačtvo, kojom se je Krajinu proslavila, ali vjerujte mi, nije pravo, da narod naš u svakom ratu šest putah veću, a možda i više, krvave štibre plati, nego ikoji narod u Carstvu Austrijskom. Kad bi se sistem krajiški opravdati mogo s obzira velevlasti austrijske, tada ne bi, državi trebalo granice tamo, gdje je sada, jer je sila turska tako oslabila, da se međunarodni-mi ugovori podupirati mora; kad bi se s toga gledišta granica podignuti imala, tada bi se mogla možebiti proti talijanskoj ili njemačkoj ili proti ruskoj podići.

Gospodo moja! jednu samo da reknem. Nj. Veličanstvo pre-milostivi kralj naš imao je dobrotu, te je granicu ne jedan nego često putah nazvao kćerju matere zemlje. Odpis od 8. studeno-ga 1861. veli nam, da će se dodirne točke, koje mater zemlju s granicom spajaju, potražiti i gledati, kako da se stanje granice sa zahtjevi našega državnoga prava i ustavnoga života u sklad dovede. Gospodo! ja se sigurno duboko klanjam rieči svoga vla-daoca; ali vjerujte mi, ne ima drugoga načina, osigurati uspje-šno kraljevsku rieč, nego da se bar u onom dielu naroda u gra-nici, koji nije pod oružjem, uvedu ista prava, ista uprava, kao što zahtieva adresa većine Odbora; jer ako zakon i neodvisna uprava ne bdiju nad kraljevskom rieči, tada više putah na štetu monarkičkoga načela rieč kraljevska ostane ne čin, nego gola rieč. Gospodo! dopustite mi, da iza ovih 5 godinah poslje ovoga kraljevskoga obećanja, vjerujte mi, ne vidim, da je stanje grani-ce ali samo jednu liniju bolje postalo, negoli je prije bilo, bar u obziru kulture narodne; pače rekao bi, da je njekim načinom gorje postalo.

Znamo svi, kad je pao sistem desetogodišnji, da su se iz ovih zemaljah morali izseliti nekakvi ljudi, koji su najizrazitiji nosioci toga sistema bili. Školskoga savjetnika Jarca ja vrlo štujem – ja sam bio s njim u jednom zavodu u Beču –, ali moram kazati, da ga volim viditi u Ljubljani nego u Zagrebu. Što se je poslije g. 1861., kad je kralj obrekao, da će se naći dodirne točke između matere zemlje i junačke naše Krajine, što se je sbilo? Mi imamo dva gimnazijalna inštituta u granici, jedan u Senju, drugi u Vinokovcih. Pitam ja, ne ima li u Trojednoj Kraljevini sina dosta vrijedna i učena, koji bi ova dva gimnazija mogao nadzirati, nego da mora upravo iz Ljubljane Jarc doći, ter on spas biti? Gospodo! vjerujte mi, da sa svom ozbiljnosti duše o tom govorim i velikim počitovanjem prama gospodi, koja u krugu našem sjede; ali viknuo sam što imenovati stvar, kao što jest, i žao mi je, da kraljevska rieč tako malo uvaženja nahodi, i zato upravo, jerbo želim, da monarkičko načelo sveto bude, zato bi ja želio, da se u junačkoj Krajini našoj kraljevska rieč pod čuvstvo zakona stavi.

Još ću jedno navesti. Stvar je znana i meni i uzoritomu g. kardinalu. Dođe jednom do mene glas, da ima njeka škola u Krajini, gdje je po general-komandi zagrebačkoj zabranjeno, da se djeca Bogu mole u drugom, nego u njemačkom jeziku. *Među graničarskimi zastupnici: "Ah ah!" GOVORNİK kazujući na uzoritoga g. kardinala: Oprostite gospodo! oprostite, jer za svjedoka zadržljem siedu i poštenu glavu uzoritoga našega kardinala. Ja to ne pripisujem granici, ja pripisujem okolnostim, u kojih je sirota granica; ja znam, da je onaj muž, kojega je danas pozvalo Njeg. Veličanstvo, da rukovodi poslove u Krajini, svake časti i poštenja vrijedan, ja sam uvjeren, da u njem kao i u meni hrvatsko srce kuca, ja sam uvjeren, da će se brinuti za napredak naroda: ali budite uvjereni, da se je to dogodilo, i da su između nas i crkvenih oblastih o tom dogovori bili; ja pripisujem to čovjeku, koji već u grobu leži, koji je bio časti i poštenja vrijedan, ali prama narodu našem pun predrasudah. Zato kažem, da nisu smjela djeca Bogu se moliti u drugom, nego u njemačkom jeziku, i da je ban Trojedne Kraljevine, koji bi imao zakon štititi i braniti, u tako neugodnom položaju bio, da je to potvrdio i proglasiti morao. Mi smo se proti tom izrazili, i danas ne znam i dvojim, da li se tomu liek donio ili ne. Gospodo! ja to ne nava-*

dam, da bi Bog sačuvaj ikoga uvriediti, ili ikomu u grieh upisati, nego to samo velim, da je u interesu carske i kraljevske rieči, da zakon sveti nad njom bdije, ter da svuda, kud žezlo Njeg. Veličanstva dopire, sveta njegova rieč ne bude gola rieč, nego postane činom živim. Vjerujte mi, gospodo! u umjerenoj formi *G. biskup Soić digne se sa svoga mjesta; GOVORNIK: U Francezkom parlamentu je običaj, da kad se komu rieč govornika ne dopada, da mu stane prigovarati; ako je g. biskup htio što reći, ja sam pripravan, da diskutiram. SOIĆ: u tom obziru ništa. GOVORNIK: Ja mislim samo to još dodati, da će oni junaci, koji u sredini našoj na veliko naše veselje sjede, i skupa s nami o dobru naroda našega viećaju, da će veliku uslugu ne samo narodu svomu, nego u istoj mjeri i kralju veliku uslugu učiniti i vječitu slavu u naroda i u kralja steći, ako umjerenom zahtjevu, kojega adresa predstavlja, pristanu.*

Gospodo moja! prelazim na drugu točku adrese, ali vas molim, ponješto sam se umorio, da biste imali dobrotu uztrpiti se možebiti za $\frac{1}{4}$ sata. *Za $\frac{1}{4}$ sata se sjednica odgodi.*

Gospodo moja! prelazim na drugu glavnu misao naše adrese, to jest na Oktoberski diplom i Veljački patent, koji nam se u slici kr. propozicijah predlažu, i koji se odnašaju na buduće organiziranje ciele Monarkije. Ako sam, gospodo! dosada s njekim malim pouzdanjem u sebe i u slabe sile svoje govorio, tada mi je sada iskreno izpovjediti, da me strah obuzima, i budite uvjereni, da velikim nepouzdanjem u samoga sebe i sile svoje sada govorim, prvo stoga, što stvari, o kojih mi je govoriti, ne spadaju u područje moga zvanja i umjenja; drugo, što je stvar, o kojoj govoriti imam, vrlo teška, vrlo zamršena i zakučita; ja scienim, da se je riedko koja teža zapletenija stvar umu državnikah predstavila, nego pitanje organizma ili rješenje toga pitanja – organizma Carstva Austrijskoga. To, gospodo! dokazati stvar vam je laka. Evo vam već sto i sto godinah, odkad je to pitanje na dnevnom redu, pa gdje smo danas? pitanja ta su u svojih početcih danas kao i njekada. Tko se knjigom bavi, zna, da su u tom predmetu već čitave biblioteke knjigah pisane, pa kad čovjek dobro promotri sadržaj tih knjigah, vidi, da jedna drugu oprovrgava, tako, da možebiti ne ima nijednoga stavka, kojega druga ne bi oprovrgavala. Pa makar još tako pomnjivo štio te knjige, stvar ostane ista, pa čovjek toliko zna, kad je pročitao,

koliko ona majka, kad je Pitiju zapitala, hoće li joj se sin iz rata povratiti, a ova joj je odgovorila: "ibit redibit non morietur in bello." Gospodo moja! Carstvo Austrijsko posve je stvar osobita, posve originalna, kojoj u cijeloj Europi zahman ćete slična tražiti, Carevina Austrijska njekim načinom je Europa u malenom. Ili tražio način, kako su se razne zemlje i kraljevine, koje sastavine toga Carstva danas sačinjavaju, u jedno tielo spojile, ili tražio raznolikost državnoga načela i državnoga života raznih tih sastavinah, ili raznolikost odnošajah naprama cjelovitosti, ili smatrao raznolikost narodah, koji u tom Carstvu obitavaju, – posvuda ćeš naći posve originalne sastavine. U Austriji se je osim 3 glavna plemena, njemačkog, slavjanskog i romanskog, našlo još pleme azijat., koje časti radi ovdje imenujem pleme junačko, pleme odvažno, puno držeće do svoje neodvislosti i slobode, kojemu se i oni klanjaju, koji mu posve prijatelji nisu. Gospodo! takovu državu organizirati, ili iznaći vrhovno državno načelo, koje bi upravo prema potreboćam i cjelovitosti i pojedinih zemaljah, kraljevinah i narodah tu Carevinu tako u jedno spojilo, da se i jedinstvo spasi, i svi glavni interesi narodah, to je stvar vrlo težka, tu ne dotiču plagiati, koji poput nekijh životinjicah od danas do sutra žive, tu treba originalne pomisli, tu treba željezne volje i energije, da se stvar sretno obavi. Prva je dakako stvar, o kojoj se i danas radi, o kojoj poglavito i Diplom oktobarski i Veljački patent radi, poglavita je stvar jedinstvo te Carevine. U Diplomu i Patentu predstavljaju nam se njeki temeljni zakoni, koje bi mi prihvatiti imali. Znano je svim, da su ti zakoni nam predloženi bili i u Saboru god. 1861., al ne u ovoj slici, nego tim zahtjevom, da ih i narod naš kao temeljne zakone primi. Narod je naš taj zahtjev od sebe odbio, ter kao što sam već rekao, stoga upravo zamjerku si stekao veliku; ali narod naš nije mogao drugačije učiniti, ne samo s materijalnoga sadržaja tih zakonah, nego i stoga, što su nam se zakoni ovi upravo bez nas htjeli nametnuti kao temeljni zakoni, u ovoj pako zemlji kao i u Ugarskoj ništa se zakonom nazvati ne bi moglo, što nije iz slobodne volje naroda i potvrđenja krune izišlo. "Živio!" Gospodo! ja sam u Saboru god. 1861. pristao uz manjinu; ne znam, kakovih elementah i živaljah je u toj manjini bilo, to je samo izvjestno, da nikada ni snivali nismo, da ikoji temeljni zakon porušimo, nego smo samo htjeli, da priliku prihvatimo, pa da u

negaciji ne ostanemo, nego da kruni odprto odgovorimo, da se onim načinom, kojim se je put prokrciti htio, u ovoj zemlji nikada k svrsi prispjeti ne može; mi smo tada ono, što je poglavita misao Rujanskoga manifesta, htjeli pred lice kralja iznieti, naimе, da se organiziranje Carstva nikada drugačije, nego samo sporazumljenjem raznih kraljevinah i narodah izvesti može.

Gospodo moja! Mi ni danas tih zakonah dakako primiti ne možemo; što primamo u smislu adrese, to je poglavito samo misao i smjer Oktobarskoga diploma; mi priznajemo, da ima obćenitih poslova i interesah, koji se ravnim načinom tiču svih zemaljah i narodah, u Carevini Austrijskoj živućih; priznajemo, da se ti obćeniti poslovi i interesi imadu i obćenitim sudjelovanjem rješavati, i da način rješavanja tih poslova ne može drugi biti, nego samo ustavan; a niti narodom s onu stranu Sutle i Litave, njihovu duhu i obrazovanju ne bi odgovarao drugi način, nego posve ustavan, a što se nas i Ugarah tiče, samo se po sebi razumieva, da kad smo toliko stoljećah ustavnim načinom vladani, na drugi način razpravljanja tih obćenitih poslova pristati ne možemo, nego samo na ustavan. *“Živio!”*

To je, gospodo moja! po prilici misao, što ju adresa u sebi sadržava, te ja mislim, da je tim za sada namjери Nj. Veličanstva i naravi stvari posve odgovoreno. Možebiti, da će se od njeke strane reći, da ono, što u adresi velimo, nije dosta, ter da treba dalje ići i razgovjetnije govoriti. Ja pako velim, što je u adresi većine Odbora kazano, niti je premalo, niti premnogo, nego upravo dosta. Kad se narod u ozbiljnoj kojoj stvari generalnim izrazom služi, tada nješto u tom generalnom izrazu i može i mora ležati, a ima stvarih, koje u generalnom izrazu mogu ali ne moraju biti. Što se onih stvarih tiče, koje mogu i moraju biti, kaže naša poslovica: “mudroj glavi jedno oko dosta”, a državnici, kojim će se spis taj podnieti, scienim, da ne jedno, nego dvie oči imadu; što se pako tiče stvarih, koje bi mogle biti, a ne moraju, o tih smo glede neizvjestnosti događajah, kojim na susret idemo, blagoj namjери Njegova Veličanstva podpuno odgovorili, jer scienim, da ne ima nikoga u ovoj kući, koj bi rekao, da se narod hrvatski tim, što je u adresi kazano, nije podpuno i očekivanju Nj. Veličanstva i naravi stvari dostatno odazvao. Drugi razlog, što u generalnosti ostati moramo, jest taj, što je narod naš voljan odnošaje svoje naprama cjelokupnosti države riešiti,

ako iole moguće bude, u zajednici i porazumljenju sa ugarskim narodom. Ni stoga dalje ići ne možemo, nego je u adresi izrečeno, a ja sam uvjeren, da, kad bi Sabor ugarski samo onoliko priznao i prihvatio, koliko u našem obćenitom izrazu stoji, da bi to Nj. Veličanstvo velikom radošću primilo, da, ne samo Nj. Veličanstvo, nego i sve zemlje Carevine, te bi se onda po svoj prilici zadaća, koja nam predstoji, sigurno sretno riešila.

Gospodo moja! ja bi mogao, što se bitnosti stvari tiče, može biti ovdje prestat; jer scienim, da bi koliko-toliko, ako ne i prama očekivanju vašemu, a ono bar prema slabim silam svojim, zadaći zadovoljio; ja ću međutim i dalje poći, i molim vas, da ne bi mislili, da sam ja s te strane i koje stranke organ. Ja govorim samo iz vlastitoga osvjedochenja i na vlastitu osobnu odgovornost.

Jedinstvo Carstva Austrijskoga, po mojem bar uvjerenju, stvar je pravedna, jest postulat velik i izraz nužde političke. Da nije već od davna te potreboće bilo, scienim, da se ne bi moglo dokučiti, kako su zemlje tako razne, kako su kraljevine tako različitih državnih inštitucijah, kako su narodi tako razni sebi njeku zajednicu naći mogli: da ta zajednica nije imala razloga u nuždi i potreboći, to se nikada na svietu sastavila ne bi. Jedan umni rimski povjestnik veli, da se države i kraljevine onim istim zakonom razvijaju i žive, kojim su postale. Ja mislim, da je upravo Pragmatička sankcija bila posljedica ove nužde. Dakako Pragmatička sankcija samo ojamčuje teritorijalnu cjelokupnost zemaljah i kraljevinah, koje ukupnu Carevinu sačinjavaju; ali ja mislim, da je istina, da su se upravo iz te pravne nerazdruživosti narodah i kraljevinah, ako ne pravnim, to faktičnim putem porodili poslovi i interesi skupni svim kraljevinam i narodom. Dakako, da su se ti interesi posve absolutističkim načinom obavljali, tako, da se sada o novoj nekakvoj pragmatičkoj sankciji radi, po kojoj bi se ti poslovi i interesi, po želji narodah, po želji Nj. Veličanstva, posve ustavnim načinom sada obavljali. Nastaje pitanje, kako je moguće, ako leži jedinstvo Carstva austrijskoga u njegovoj klici, koju je nužda i potreboća rodila, odkale je danas to jedinstvo Carstvo stvar na sve strane zazorna, da se je nekim načinom svatko boji i zazire, da osobito u jednoj strani Carstva nekim načinom ljudi u to jedinstvo povjerenja nikakva ne imaju? Gospodo, ja ću vam reći o tom svoje

mnijenje. Nikada se istini i pravdi, makar najsvetija i najvažnija bila, toliko škoditi ne može, nego kad se brani po ljudih, koji nisu vrstni i valjani, pravdu braniti: da je moguće put, koji si istina i pravda krči, posve viditi, osvjedočili bi se, da je pravda više trpila od nepozvanih prijateljah, nego li od njezinih neprijateljah, ima ljudih tako smiešne čudi, koji svaku stvar, čim je znamenitija, tim većma kompromitiraju.

Midas, što god je dodirnuo, sve je u zlato obratio, a državnici, koji su rukovodili ideju jedinstva, mjesto u zlato, pretvorili su ju olovo.

Dakako, da bi željeti bilo, da se jazi, koje su ti pokušaji propopali i koji su po svoj prilici milione i milijarde pozobali, sretno zaspu; jako bi željeti bilo za sve nas, kad bi nestalo tih pokušajah, jer bi tad prestale i posljedice; ali je Bog drugačije naredio, upravo zato, da čovjeka opominje, da ga u stvari važnoj, u stvari, koja ima velike posljedice, čuva od lakoumnosti; upravo zato, što čovjek može grišiti i bluditi, ali posljedica tih bludnjah ne može se tako lako osloboditi. Jedinstvo Carstva zazorno je trista godinah, jer odkada smo prejasnu vladajuću kuću za svoju dinastiju izabrali, žalibože, u jednoj strani Carstva vladala je absolutija, a u drugoj strani Carstva ustavno načelo. Ja mislim, da danas nitko tajit neće, da bi već odavna vrieme bilo, da se je o tom radilo, kako da se glavno državno načelo iztočnih zemaljah na zapadne prenese; ali je uz trista godinah težnja sveudilj tamo išla, da se državno načelo sa zapada prenese na iztok.

Jučer je njetko od gospode ponješto oštrije navalio na stari ustav Ugarah i Hrvatah; čast i poštenje tomu mužu, umnomu i odvažnomu, ali neka mi dopusti, da ja drugo mnenje imam.

Vjerujte, nisu one posljedice, koje ste vi izbrojili, posljedice našega ustava; jer kad bi to bilo, tada bi sve zemlje nesrećne bile, gdje narod sam sebe ravna i vlada, gdje zakon nitko drugi, nego on sam, kroji. Vjerujte, da to nije tako; drugi su uzroci tomu, a između ostalih i taj, da smo se mi, kano na pročelju i prvi na krvavom razkršću stojeći, morali sto i sto godinah ne samo za našu državu, nego upravo za naš obstanak boriti, a gdje se narod mačem u ruci braniti i krv za obstanak i slobodu lievati mora, ondje o velikom blagostanju ne može biti govora. Pače ne znam, bi li smio reći, meni se čini, da jedan uzrok neplodnosti ustava ugarskoga i hrvatskoga, i upravo poglaviti uzrok, u toj

navali, koju sam maloprije napomenuo, leži; ja mislim, da upravo u tom, što se je s jedne strane Carstva na ustav naš navaljivalo, da je to uzrok, ili bar poglaviti uzrok, da se ustav naš nije mogao prama duhu vremena razvijati, da je do najnovijega vremena oblik sredovječne inštitucije zadržao i nekim načinom u Europi anahronizam bio.

No bilo tomu kako mu drago, na svaki način boj, koji se proti ustavnomu načelu s jedne strane na drugu vodi, nije kadar ideju jedinstva Carstva u iztočnoj strani primljivu učiniti, niti ju preporučiti. – Gospodo, svi znate, što je vrlo umni i zaisto odlični vladalac, vriedan boljega udesa, Josip II. učinio. Čovjek, koji je sigurno najplemenitije namjere, koji je sigurno dobru stvar htio, ali buduć da je krivi put prihvatio i budući da je reforme, ne putem saborah nego silom uvesti htio, u očigled groba, u očigled smrti priznati je morao, da mu je zadaća života, da mu je sav trud zahman bio, i opozvao je sve, što god je glede ustava u drugoj strani Carstva učinio.

Gospodo moja! Pokušaji, koji su u najnovije doba učinjeni, svim su znani, ne treba da jih razlažem, ja ću samo to reći, da su svi ovi pokušaji, koji su do sada učinjeni bili, stvar posve nepravedno shvatili. Po mom osvjedočenju narav i bitnost jedinstva sastoji u sljedećem: jedinstvo Carstva samo utoliko ima pravo u život se uvesti, u koliko bi u njem imala svaka zemlja za svoje inštitucije, svaki narod za svoj slobodan razvitak štit, jamstvo i garanciju. Samo takvim bi se načinom moglo u život uvesti jedinstvo, takvim bi si načinom i put u život prokrcilo i narodom i zemljam omililo. Mjesto toga, što su bili svi pokušaji drugo, nego očevidna opasnost za sve ono, što je raznim kraljevinam i zemljam bilo sveto i srdcu priraslo? Dosadašnji pokušaji jedinstva upravo su prietili i trsili se ubitačnimi biti inštitucijam raznih zemaljah, njihovoj autonomiji i njihovomu posebno bću.

Što se tiče načela narodnosti, za koje se tajiti ne može, da će prije ili poslje svoje častno mjesto u državnom životu naći, osjećali smo, da kad bi se jedinstvo onako uživotvoriti htjelo, da bi odtuda pogibelj i opasnost za svaki narod do jednoga samo naroda protekla. Tako shvaćeno jedinstvo Carstva pozobalo je krunu sv. Vaclava. Iskreno izpoviedam, da iz sve snage srca i duše braći Čehom sreću i napredak želim i radujem se, što na-

preduju u državnom životu; očitó izpoviedam, da ja čestitam ne samo českomu narodu nego i Njeg. Veličanstvu, što je svečano obećalo, da će se ne samo u Pešti krunom sv. Stjepana, nego i u Pragu krunom sv. Vaclava kruniti. Tim načinom da se je već odavna pošlo, zamršeno ovo pitanje danas bi riešeno bilo ili bar nitko ne bi pravo imao zazirati od njega. – Jedinstvo Carstvo onako shvaćeno, znate, da je prietilo i drugim zemljam i prieti i danas njekim načinom Dalmaciji i narodu slovenskomu, ter da je jaze izkopalo, koji su mnoga šta progutali, a žalibože i miliarde novacah.

Sada ćete pitati, kako ja jedinstvo Carstva shvaćam. Ja dakako u tom obziru ništa nego samo glavnu misao izreći mogu, a ta jest, da se upravo stvar izvrati, pak da se gleda i nastoji, da se jedinstvo Monarkije tako utvrdi, da punim pravom svaka zemlja i kraljevina i svak narod bude ravnán u istoj, i da u njoj, ne pogibelj očevidnu, nego upravo štit i garanciju za svoje inštitucije i svoju narodnost nađe. Ako na poziv Nj. Veličanstva svi narodi na to pristanu, budite uvjereni, stvar je riešena i uređena, i mir i napredak ne samo za jedan narod, nego za sve ojamčen.

Gospodo moja! Vi znate, da se tomu, kao što sada stvar stoji, bar njekim načinom opire jedan narod, a to je dakako njemački, pa kad mu se je iz rukuh izmakla takva centralizacija, koja bi kadra bila njemu i samo njemu osigurati državni i narodni razvitak, sad se dakako iz petnih silah o tom radi, da se Carstvo bar razdvoji, ter gospodstvo, koje ne može biti jedinstveno, bar podieli. Oprostite, ja sam toga svetoga uvjerenja: kako dosad nije riešeno ovo pitanje tim, što se je samo jednomu narodu ojamčio narodán život; ako se sada Carstvo razdvoji i tako uredi stvar, da dva naroda gospoduju, to stvar neće biti riešena, nego da će samo za jedan pokušaj više biti. Gospodo! Nemojte misliti, da, kad ja to velim, da sam neprijatelj ovoga ili onoga naroda, ne, jer je to proti zapoviedi ljubavi kršćanske; ja proti narodu njemačkomu nikakvih predsudah ne imam; nu ja ne vidim razloga, zašto bi u političkom organizmu Carstva za svoj razvitak njeki privilegium imati morao. Bog je tako htio, da on osim fizičke sile u sebi i moralnu ima, a upliv moralne sile jači je, stoga ne ima uzroka, zašto da njemački narod za tim teži.

Što se pako tiče plemenitoga naroda ugarskoga, koji nada sve narodnost svoju i ustav svoj ljubi i štuje, ja bih rekao, da ne

samo u interesu raznih zemaljah i kraljevinah i narodah inih stoji, da taj narod, koji *per eminentiam* representira slobodna ustavna načela, u njihovo zajedinstvo treba da stupi. Vjerujte mi, ne samo Ugri, nego i svi narodi austrijski žele slobodu, i politici njihovi tako revnuju za slobodu kao i mi i Ugri. Što se u Českoj sbiva? Da su Česi upravo tako sposobni za slobodu, pokazuje, što su proti Diplomii listopadskoj i Veljačkom patentu ravno oni ustali i podupirali njekim načinom u tom Ugre. Pravo jim vele sada Ugri: kad ste vi nam pomagali, dajte da si pružimo ruke, da si pomognemo ustav za vazda ojamčiti. Bitna stvar, po mom osvjedočenju, u tom sastoji, da se upravo ondje, odkle je uvijek dosele izlazilo reakcionarno načelo, da se upravo ondje to načelo za vazda nemogućim učini. Ako se u sredotočju takova inštitucija ustroji, da ondje svaki narod svoga saveznika nađe, tada će se samo organizirat Carstvo tako, da pravo pojedinih zemaljah, narodnost i ustavna sloboda svih narodah, ne samo s jedne strane, nego i u Pešti i u Zagrebu osigurana bude. To je moje uvjerenje.

Gospodo moja, prelazim na pitanje, koje se nas najbliže tiče, a to je pitanje odnošaja našega naprama Kraljevini Ugarskoj. Ja, kao god što sam odobrio adresu većine Odbora glede onoga, što je kazano u obziru organiziranja celoga Carstva, tako sam podpuno u sporazumljenju s onim, što glede odnošaja našega napram Kraljevini Ugarskoj veli većina Odbora, koja kaže, da smo mi, ne odrekavši se naše samosvojnosti, koja nam po starih naših zakonih pripada, voljni po sadržaju članka 42. od godine 1861. u užu savez sa Kraljevinom Ugarskom stupiti, ter u zajedinstvu i međusobnom sporazumljenju sa Kraljevinom Ugarskom riešiti državopravna pitanja, odnoseća se na cjelokupnost Carstva, i da će se iznieti predmeti, koji će služiti za užu savez među nami i Ugri. Dvie su stvari, po mom osvjedočenju, koje se u tom obziru ignorovati ne smiju: prva je stvar samosvojnost ovih zemaljah i narodah, pak hvala Bogu, nisam ja prvi, koji sam tu samostalnost akcentuirao, nego upravo budi hvala i čast rumskom zastupniku, koji je veleumno i vrlo vješto tu stvar razvio. Gospodo! Ne da se tajiti, da smo mi od najstarijih vremenah upravo do posljednje doba samosvojni i samostalni bili glede državnopravnoga i ustavnoga života našega.

Pred manom leži knjiga, u kojoj je zapisan akt svetčani, kojim smo mi u XVI. stoljeću samosvojno i samostalno izabrali danas vladajuću kuću za svoju vladalačku kuću. Budite uvjereni, da smo mi taj čin obavili posve samosvojno i samostalno. Ferdinand, kralj česki, kojega smo mi tada za kralja izabrali, bio je već kralj ugarski, ali tim nije ujedno bio i kralj hrvatski, nego je morao u ove zemlje poslanike svoje slati: oni su gledali svimi mogućimi razlozi narod na to skloniti, da ga izabere za kralja, ter je narod godine 1527., najsvečanijim načinom u saboru svom na Cetinju sakupljen, izabrao njegovu kuću za svoju vladalačku kuću. Samo na tom državnom aktu osniva se pravo vladalačke kuće naše na krunu i Kraljestvo Hrvatsko. Ja sam htio njekeje crtice iz ovoga akta pročitati, ali je vrijeme jako napredovalo, ter se to učiniti ne može; nego budite uvjereni, da ma kako čovjek smatrao akt taj, da je narod podpuno samostalno i u podpunoj sviesti ove samostalnosti to učinio. Ja sam, što iole moguće, proučio taj čin, pak sam bio jako znati željan, što jedan od najboljih ugarskih povjestnikah o tom činu sudi. Kao što je znano, Fessler jako liepo i obširno opisuje poviest Ugarah. Kad sam tražio u Fessleru taj čin, da vidim, što će tu biti, a Fessler, koji, kako sam rekao, na široko piše poviest Ugarah i kako su se u prijašnje doba Hrvati Ugrom nekim načinom iznevjerili, o ovom činu ni jedne rječice! Nije moguće, da taj pomnivi čovjek toga dokumenta našao nije; da je taj dokumenat potražio, jedinim tim načinom bi sve, što o državnom pravu našem navada, opovrgnuto bilo. Ali ja ne žalim, da on toga učinio nije, nego mogu kazati, da mi je žao, ako se s ovoga svetoga mjesta, u očigled naroda ovaj čin mukom mimoide. Gospodo! Budite uvjereni, da odtada pa do Pragmatičke sankcije naši su sabori, ovdje, u Križevcu, Varaždinu i na raznih mjestih držani, sve poslove državne od najmanjega do najvećega posve samosvojno rješavali, pa tko traži tome dokazah, neka se potruđi čitati *Jura regni* etc. ter će mnogo i mnogo dokazah naći.

Što se tiče Pragmatičke sankcije, to je svim znano, da smo mi Pragmatičku sankciju 11 godinah prije primili negoli Ugri. Da nije narod naš neodvisan bio: je li moguće, da bi ju 11 godinah prije primiti mogao? ne bi li Sabor ugarski svoje pravo reklamirao bio? To je tako istina, da kad bi kralj Karlo umro bio tečajem tih 11 godinah, da bi se nekim načinom i personalna

unija sa Ugarskom bila razvrgla. Neka se ne misli, da narod naš nije toga ćutio, kad je dvostruki ugovor s kućom habsburžkom ugovarao: to se vidi odtuda, što je i tada, kad je Ferdinando zahtievao, da ga izabere za kralja hrvatskoga, i kad je Karlo zahtievao, da se nasljedstvo na liniju žensku prenese, jedan i drugi se najsvećanije zavjerio svojom kraljevskom riećju: da će sve slobode, sva privilegija, sva državna za onda prava svagda kao sveta cieniti, i nikada drugačije nego po njih se ravnati; dakle je samosvojnost i neodvisnost naša i od vladalacah, ne samo za ono doba, nego za svagda ojamčena.

Gospodo moja, ja mislim, da ovo, što sam do sada rekao, adresa nipošto ignorovati nije mogla; ona, kao što se poziva na god. 1527., i kao što se poziva na god. 1712., radi to upravo po pravu i dužnosti, da se na te čine pozivlje.

Gospodo! Ja bi rado da još i dalje razvijam stvar glede pravah naših do najnovije doba; nu buduć je vrieme napredovalo i ja se umorio, samo to velim, da pod nikakav način zakoni Ugarskoga sabora od god. 1848. našem narodu zakoni biti ne mogu. "*Živio!*" Oni ne mogu zakoni biti našem narodu, ne samo glede ovoga, što sam rekao, nego nekim načinom i zato, jer ti zakoni bili bi smrt za naš državni život i biće, a ja scienim, najprvo pravo svakoga naroda jest živiti, i na to pravo nitko na svijetu ne smie navaliti; jer čovjek ili narod, koji dopusti, da se na njegov život navali, ne bi života vriedan bio, kad on tu navalu sa svom snagom i silom odbio ne bi. "*Živio!*"

Ja sam uvjeren, da mi svi, i ona gospoda, koja su to iz osvjeđčenja, koje ja veoma štujem, predložila, da ćemo i mi i narod naš, prah i kosti onoga junaka štovati, koji je god. 1848. za neodvisnost naroda ustao i sve što je sveto založio, i da jedva čekamo, da se spomenik otkrije onoga muža i na ogled postavi mladeži, da zna kako treba narod svoj ljubiti i prava njegova braniti. "*Živio!*"

Ja sam time samo to opravdati htio, da se u adresi ne imamo ustručavati pozivati se na samosvojnost i samostalnost našu.

Narod je naš međutim g. 1848., a i god. 1861. naročito kazao, da ipak želi s narodom ugarskim u užju svezu stupiti, te je o tom zakon stvorio, članak 42. koji je iz slobodne volje naroda protekao, i bio od Nj. Veličanstva potvrđen. O sadržaju i pravoj krieposti toga zakona razna su u ovoj častnoj kući mnenja. Ja

pako velim, da je glavno: je li narod naš god. 1861. pravo imao takav zakon stvoriti: ako je pravo imao podnieti ga kruni, i ako je narod zakon taj primio i kruna ga potvrdila, bio on kakav mu drago, sveta nam je dužnost zakonom ga smatrati i vis-à-vis ma komu na njega se pozivati. "Živio!" Veli se, i reklo se je, da se tim načinom izmirenje izvesti ne da. Ja pako velim, kad se dva naroda po nesreći zavade, i razmirica do skrajnosti dođe, da se dva naroda na svietu nikada drugim načinom, negoli članak 42. propisuje, nisu poravnala. Jer što kaže naš članak 42.? Mi smo se zavadili, mi smo mislili, da samostalnosti našoj pogibelj prieti, ter smo sve moguće učinili, da se te pogibelji oslobodimo; sada evo članka, mi vam pružamo prijateljsku ruku, i u našem i vašem interesu je, da se opet sdružimo, priznajte članak, pak će se mir i sloga poroditi i savez opet sklopiti.

Dakako može se reći, teško je ovo, što članak sadržava, Ugarski sabor primiti. Gospodo! meni se čini, da se velike razmirice nikada upravo na temelju strogoga i suhoparnoga prava ne rješavaju, nego tu treba velikodušnosti i velike pomisli.

Mi smo vis-à-vis Ugrom sigurno slabi; njim od naše strane nikakova pogibelj ne prieti; oni su jači. Ako bi ikad ikakva prietila opasnost, to bi bilo nam od njihove strane. Ja bih rekao, da u sličnih okolnostih prema onomu, što pruža narod hrvatski, trebalo bi im se velikodušno odazvati, te kazati: "Vi braćo Hrvati želite, da vam se vaša autonomija osigura, obezbiedi; Bog vam ju blagoslovio. Ta autonomija odgovara starodavnomu životu vašemu i starodavnim vašim običajem naprama nam. Ta autonomija odgovara narodnim vašim tradicijam, bez te autonomije ne možete postići svrhe vaše. Vi želite na cjelovitost svojih zemljah; i mi želimo vas u tom obziru poduprieti, jer cjelovitost vaše zemlje jest i cjelovitost krune naše." – Nadalje što bi Ugri morali kazati i reći narodu hrvatskomu, jest: "Ako vi želite u užji državnopravni savez s nami stupiti, drago nam je, da je zajednički život, koji smo provodili u sreći i nesreći tečajem toliko stoljećah, u srcih vaših još toliko spomena ostavio, da se ne obzirete na događaje g. 1848., tužne uspomene za nas i za vas. Mi drage volje odgovaramo; ali Hrvati, prije svakoga rješavanja pitanja, koje se odnosi cjelovitost, dajte pošljite jedan odbor iz sredine vaše, a mi ćemo drugi, koji će u porazumljenje stupiti. Ako se u tom pitanju porazumiemo, da, velim, pružimo si nepo-

sredno ruku, ne po strogom pravu, nego po političkoj mudrosti, da u užji savez stupimo.” *“Živio!”*

Gospodo moja, ja mogu reći, da bih ja upravo onako mislio, kao što čestiti rumski poslanik: da bi mi morali najprije riješiti odnošaje naše napram Ugarskoj, pak onda napram cjelokupnoj državi; da sam ja tako uvjeren, kao što veleštovani onaj gospodin, da se veliko pitanje reorganizacije Austrije na nikakvom drugom temelju, nego na temelju dualizma riješiti dade: ja bih bio također njegova mnenja, jer velim, ako će se Carstvo već razdvojiti, varao bi se svaki, koji ne bi priznao, da je po nas stoput bolje, s Peštom ugovarati, negoli s Bečom. A buduć ja toga mnenja nisam; buduć po svojoj teoriji sudim, da će se i cjelokupnoga Carstva i pojedinih narodah mir, napredak i ustavna sloboda samo tad osigurati, ako pri rješavanju toga pitanja svi narodi solidarno učestvuju, buduć sam ja toga mnenja, – pristajem sasvim uz izraze one, koje je većina Odbora u svoju osnovu adrese primila.

Gospodo moja, ja svršujem svoj govor, pak mislim, da osim one gospode, koja misle, da se odnošaji naši napram Ugarskoj ne mogu na drugom putu riješiti, nego na temelju ugarskih zakonah od god. 1848., što po mom čvrstom uvjerenju biti ne može, pače ja iskreno kažem, da braniti te zakone od godine 1848. u saboru ovom znači, ne djelo sjedinjenja s Ugarskom promicati, nego djelo to zauviek nemogućim učiniti.

STOJANOVIĆ DR. upadne govorniku u rječ: Nisam ja branio valjanost zakonah od godine 1848. za ovaj sabor.

VEBER: Na koliko se ja sjećam, rekao je Stojanović: “Ako se pita, po kojih zakonih da imamo izabrati svoje zastupnike, da idu u Peštu, onda je naravna stvar, po zakonih g. 1848.” Glasovi: “Istina je, istina!” Nemir, vika. Istina je, to mogu priseći.

PODPREDSJ. ŠUHAJ: Moja je dužnost prije svega čast i dostojanstvo visoke kuće braniti. Po poslovniku nitko ne ima pravo govorniku rječ prekidati. Ako se koji govornik zlo izrazi, prosto stoji svakomu u svoje vrieme na to odgovoriti. A to je ovdje tim laglje, što g. Stojanoviću kao predložitelju zadnja rječ pripada.

STROSSMAYER BISKUP: Žao mi je, da sam tu primjetbu učinio. Budite uvjereni, niti se slaže sa mojim zvanjem, niti dolikuje mojemu srcu, da ja u ikoga na svijetu diram. Ja štujem

osvjedočenje svakoga čovjeka, upravo tako, kako želim, da svaki član ove visoke kuće i moje štuje; jer zrelost i izobraženost, smatram ja, sastoji u tome, da je svakomu prosto osvjedočenje svoje očitovati. Molim dakle za oproštenje, da ne bude radi toga, što sam rekao, nikakove zamjere; biti će vam *prema g. Stoja-noviću*, onako slobodno poslie odgovoriti.

Ja velim, da ona gospoda, koja bi rekla, da imamo samo putem zakonah godine 1848. u Peštu doći i porazumjeti se s Ugri, krivo stvar shvaćaju, i da se tim putem razmirice nikada izravnati ne mogu. Ali ja scienim, da sbog izrazah, koji u osnovi većine Odborove stoje, mnogi od gospode s ove strane *prema ljevici* ne bi imali, po mojem barem mnenju, uzroka odstupiti od adrese većine. Njekoja gospoda vele, da ja imam proti aristokraciji našoj predsudah. Neću da budem advokatom vašim *prema velikašem*, ali kad sam jučer čuo, da se naši aristokrate za interese naroda našega upravo toliko brinu, koliko ne znam za ma koje, tu vam je bila dakako očevidna nepravda učinjena.

Pa što se mene tiče, ja bih se držao najsretnijim, kad bih ja mogao ponješto na korist naroda svojega doprinesti. Kad bi aristokracija naša kojom srećom toli sjajno, toli dično mjesto zauzimala u našem narodu, kao što Ugarska ili Englezka! Meni bi dakle vrlo drago bilo, kad bi gospoda ova uz adresu većine pristala, u kojoj nikakove opasnosti ne ima.

Ja još kažem i to, gospodo moja, da je ona moguća i s one strane *prema desnici*, a rekao sam, da se složiti ne mogu s onimi, koji brane valjanost zakonah god. 1848., niti s onimi, koji zahtievaju nov odbor za adresu; jer sam uvjeren, da mi se taj način do adrese doći nije shodan, nije probitačan. – Ja scienim, da je adresa većine tako udešena, da bi svaki domovine naše sin bez opasnosti uz nju pristati mogao, jer je njome neodvisnost i samosvojnost dovoljno zajamčena.

Što se pako toga tiče, da se na odgovor od Ugarskoga sabora čekati ne ima, mislim, da smo mi, koji smo čl. 42. stvorili, koji članak je sada na Ugarski sabor odpravljen, obzirom na narod Ugarski i obzirom na krunu dužni, na odgovor čekati.

Ako ikad, to bih ja danas po mojoj dužnosti preporučio zastupnikom naroda slogu. Jer znam, da adresa bude imala veli-

ku važnost samo tada, ako svi ili barem znatna većina uz nju pristane.

Ja sam u povjestnici rimskoj čitao, kad je orakul odgovorio, da se mora ono, što Rim ima najljepšega, pogubiti, da se je onda jedan od najodličnijih muževah rimskih u najsajnijoj svojoj odori i na najljepšem svojem konju sa hridi u ponor strmoglavio. Od nas se to ne zahtieva, nego samo da narodu za volju možebiti malo od svojega osvjedočenja žrtvujemo, te da se u jednoj adresi složimo.

Gospodo moja, još jedno. Narod naš se je uvijek proti Turčinu toli sretno borio, da dočim je Turčin poslie Muhačke bitke kroz svu Ugarsku pod isti Beč došao, njevakvim čudnovatim načinom glavni naš grad Zagreb i njegova okolica Turčina nikad vidjela nije; narod će ga naš i danas od svake pogibelji spasiti, a s tom nadom odstupljujem ja sa svojega mjesta. *Dugotrajni "Živio" i pljeskanje.*

"Pozor", V., br. 61., str. 237. – 239.; Zagreb, 29. siečnja 1866.; br. 62., str. 241. – 242.; Zagreb, 30. siečnja 1866.; br. 63., str. 245. – 246., Zagreb, 31. siečnja 1866.